Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

DOIRA IJROCHILIGIDA USULLARNING RIVOJLANISH TARIXI VA ULARNING MILLIY USLUBIY XUSUSIYATLARI

Suyunov Abdig‘apor Mamatvaliyevich
Termiz Shahar 1-son bolalar musiqa va san’at maktabiDoira sinfi o‘qituvchisi:
https://doi.org/10.5281/zenodo.24202668

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek milliy zarbli cholg‘usi doira ijrochiligida usullarning shakllanish tarixi va ularning mintaqaviy uslubiy xususiyatlari tadqiq etilgan. Doira usullarining metroritmik asosi, "Bum" va "Bak" kabi yetakchi zarblarning funksional vazifalari tahlil qilingan. Farg‘ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand va Xorazm ijrochilik maktablarining o‘ziga xos ritmik usullari va ularning mumtoz musiqiy meros, xususan, Maqom san’atidagi o‘rni ilmiy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Doira, usul, metroritmika, Bum, Bak, Farg‘ona-Toshkent maktabi, Buxoro maqom usullari, Xorazm uforlari, virtuozlik.

KIRISH

O‘zbek xalq musiqiy merosida zarbli cholg‘ular, xususan, doira alohida va hal qiluvchi o‘rin tutadi. Doira nafaqat musiqiy asarning sur’ati va ritmik poydevorini belgilab beruvchi cholg‘u, balki kuy va qo‘shiqlar emotsional ruhini shakllantiruvchi, milliylik bo‘yog‘ini beruvchi asosiy vositadir. Doira ijrochiligining yuragi bu — usuldir. Usul — ma’lum bir metroritmik tartibda takrorlanib turuvchi, har xil xarakterdagi va baland-pastlikdagi zarblarning tizimlashtirilgan majmuasidir.

Asrlar davomida shakllangan doira usullari xalqimizning hayot tarzi, muloqot madaniyati, raqs san’ati hamda mumtoz musiqasi bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanib kelgan. Doira ijrochiligida usullarning rivojlanish tarixini o‘rganish, ularning lokal (hududiy) uslubiy xususiyatlarini ilmiy tahlil etish milliy cholg‘u san’atimiz nazariyasi hamda amaliyotida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi — doira usullarining tarixiy evolyutsiyasini va turli hududiy ijrochilik maktablariga xos uslubiy xususiyatlarni ilmiy-amaliy jihatdan tizimlashtirishdan iboratdir.

ASOSIY QISM

Doira usullarining tarixiy ildizlari va akustik-vokal asosi. Doira va unga o‘xshash zarbli cholg‘ular haqidagi ilk ma’lumotlar O‘rta Osiyo hududidan topilgan qadimiy arxeologik yodgorliklar (Afrasiyob devoriy suratlari, Koy-Krylgan-kala va Dalvarzintepa topilmalari)da o‘z aksini topgan. Sharq allomalaridan Abu Nasr Forobiy o‘zining "Katta musiqa kitobi" (Kitab al-Musiqa al-Kabir) poydevorida ritm va uning turlari (Iqo) haqida atroflicha to‘xtalgan. Keyinchalik Safiuddin al-Urmaviy va Abdurahmon Jomiy risolalarida zarblarning ketma-ketligi hamda doira usullarining grafik ifodalari keltirilgan.

Doira usullari asosan ikkita asosiy tovush zarbiga tayangan holda hosil bo‘ladi: Bum: Membrana (teri)ning markaziga yaqin joyiga kaft bilan uriladigan pasaytiruvchi, chuqur va jarangdor asosiy zarb. U usulning metrik tayanchi (aktsenti) vazifasini

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

o‘taydi. Bak: Membrana chetiga barmoqlar uchi bilan uriladigan baland, ochiq va o‘tkir zarb.

Shuningdek, usul matnini boyitish uchun bak-ko‘p, rez, ishora, sirjitma kabi ikkinchi darajali bezak zarblar qo‘llaniladi. Mumtoz doira usullari og‘zaki an’ana orqali va o‘ziga xos bo‘lgan "G‘ona" (vokal-onomatopoeik) bo‘g‘inlar tizimi orqali avloddan-avlodga o‘tib kelgan (masalan: Bum-bak, bak-bum-bak).

Milliy hududiy ijrochilik maktablari va ularning usul xususiyatlari. O‘zbekistonda doira ijrochiligi va usullar tizimi bir necha yirik mintaqaviy maktablarga bo‘linadi. Har bir hududning tabiiy-iqlimiy sharoiti, tili, raqs harakatlari hamda mumtoz musiqasi usullarning xarakteriga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatgan.

Farg‘ona-Toshkent ijrochilik maktabi. Bu maktab usullari o‘zining serjilo va nozik ritmik bezaklarga boyligi bilan ajralib turadi.

Ushbu hududda usullar asosan ashula, katta ashula hamda Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarining xarakteriga moslashgan. Usullarda rez (sirpanuvchi tezkor zarblar) va barmoqlar harakatining virtuozligi keng qo‘llaniladi. Yallama va lapar usullari quvnoq, poydor va raqsbop xarakterga ega.

Buxoro-Samarqand ijrochilik maktabi. Buxoro va Samarqand doira usullari bevosita "Shoshmaqom" va "Mavrigi" turkumlari bilan chambarchas bog‘liq.

Maqom sho‘balaridagi usullar juda murakkab, ko‘p o‘lchovli va falsafiy teranlikka ega. Masalan: Tasnif, Tarje, Gardun, Muhammas, Saqil usullari.

Saqil usullari o‘zining cho‘ziq, sekin sur’atli va murakkab o‘lchovli strukturasi bilan ajralib turadi va doirachidan yuksak metrik sezgirlikni talab etadi.

Mavrigi usul turkumlarida esa sekin sur’atdan boshlanib, asta-sekin tezlashib boruvchi va avjga chiquvchi ritmik o‘sish tamoyili yetakchilik qiladi.

Xorazm ijrochilik maktabi. Xorazm doira ijrochiligi va usullari o‘zining jo‘shqinligi, doimiy dinamik harakati va raqsiy tabiatining ustunligi bilan xarakterlanadi. Xorazm "Maqom uforlari" hamda "Lazgi" usullari bu maktabning tashrif qog‘ozidir. Ritmik tuzilishda sinchkovlik bilan ijro etiladigan aktsentli bak zarblari va o‘ziga xos keskin ritmik pulsatsiya ustunlik qiladi. Xorazm usullari xalq bayramlari va ommaviy raqslar bilan uzviy bog‘liqligi sababli yuqori energetikaga ega.

Doira usullarining takomillashuvi va zamonaviy ijro texnikasi. XX-XXI asrlarda doira ijrochiligi ta’lim tizimiga kiritilishi va nota yozuvining joriy etilishi natijasida usullarni muayyanlashtirish hamda standartlashtirish jarayoni kechdi. Taniqli doirashunos ustozlar — Usta Olim Komilov, Toychi Inog‘omov, G‘ofur Azimov, Qahramon Dadayev, Abbos Qosimov va boshqalarning sa’y-harakatlari bilan doira yakkaxon (solo) cholg‘u darajasiga ko‘tarildi.

Zamonaviy doira ijrochiligida usullarning rivojlanishi quyidagi yo‘nalishlarda bormoqda. Poliritmiya va simmetriyaning buzilishi: An’anaviy 2/4, 3/4, 4/4, 6/8 o‘lchovlar yoniga murakkab va toq o‘lchovli (5/8, 7/8, 9/8) usullarning faol kirib kelishi.

Kombinatsiyalashgan usullar: Bir nechta xalq usullarini bir-biriga ulash (medley uslubida) va improvizatsiyalar orqali yangi ritmik variantlarni yaratish.

Texnik vositalarning kengayishi: Ikki doira bilan bir vaqtda ijro etish, zarb berishda barcha barmoqlarning mustaqil polifonik harakatiga erishish va cholg‘u korpusiga uriladigan qo‘shimcha akustik zarblardan foydalanish.

XULOSA

Doira ijrochiligida usullarning rivojlanish tarixi shuni ko‘rsatadiki, usul — shunchaki musiqiy ritm emas, balki xalqimizning asrlar davomida shakllangan musiqiy

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

va estetik tafakkurining in'ikosidir. Farg'ona-Toshkentning nafis va virtuoz rezlari, Buxoro-Samarqandning salobatli va murakkab maqom usullari hamda Xorazmning jo'shqin raqsiy ritmlari milliy doira san'atining poydevorini tashkil etadi.

Zamonaviy musiqiy amaliyotda an'anaviy usullar negizini saqlab qolgan holda ularni yangi ritmik shakllar bilan boyitish, ta'lim tizimida metodik jihatdan to'g'ri o'rgatish doira san'atining kelajakdagi taraqqiyotini va jahon sahnalaridagi nufuzini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lutfullayev, A. Doira darsligi. Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2007.
2. Dadayev, Q. Doira usullari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.
3. Liviyev, A. O'zbek zarbli cholg'ularida ijrochilik san'ati. Toshkent: O'qituvchi, 1988.
4. Olimov, S. O'zbek xalq usullari va ularning nota yozuvi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2011.
5. Inog'omov, T. Doira alifbosi va usullar majmuasi. Toshkent: San'at, 2003.
6. Qosimov, A. Zamonaviy doira ijrochiligida virtuozlik va ritmika masalalari. Toshkent: Musiqa va zamon jurnali, 2019, №2, 35-39-b.
7. Matyoqubov, O. Maqomot. Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2004.